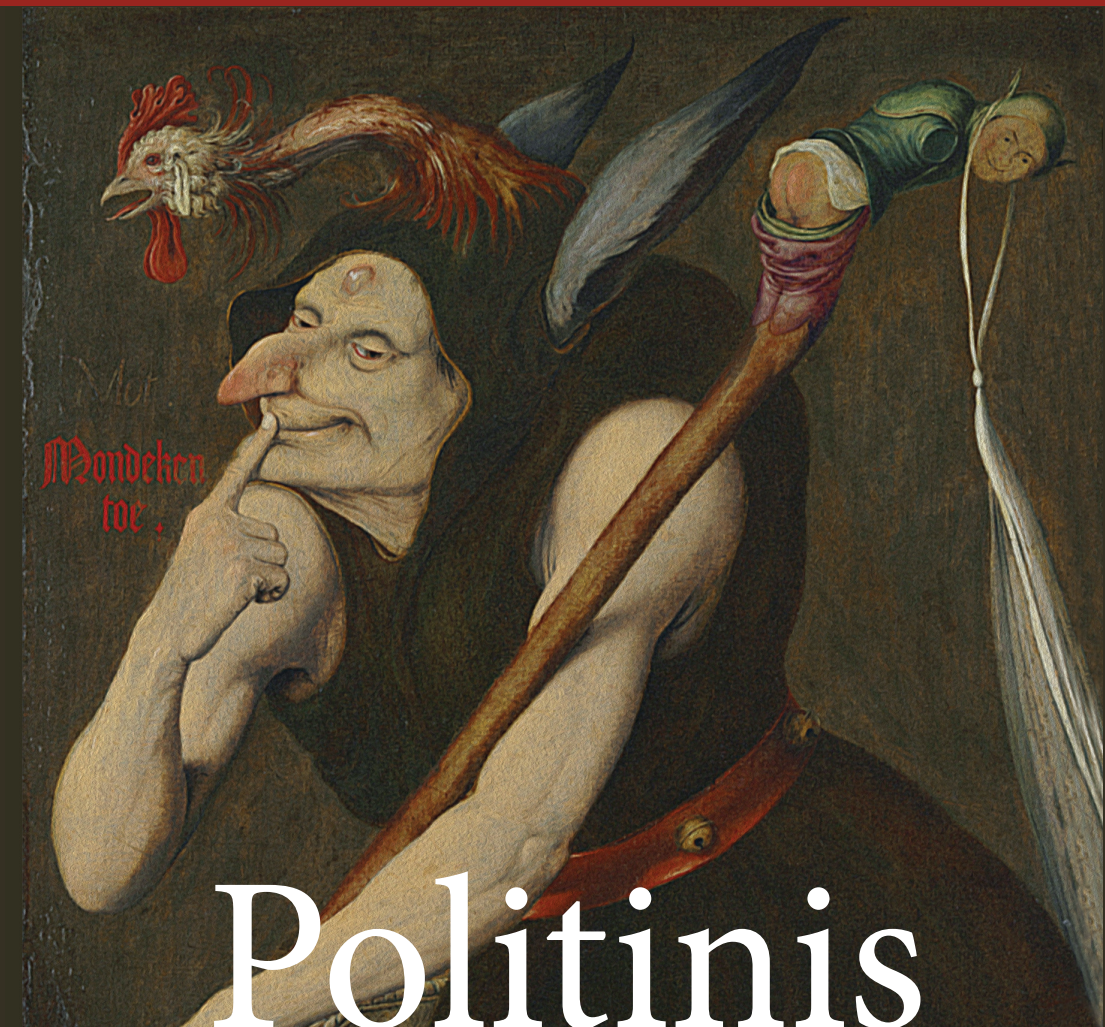

ALVYDAS JOKUBAITIS

Politinis *idiotas*

APIE NEIŠVENGIAMĄ POLITIKOS KVAILYBĘ

TYTO ALBA

ALVYDAS JOKUBAITIS

Politinis *idiotas*

APIE NEIŠVENGIAMĄ POLITIKOS KVAILYBĘ

VILNIUS 2019

Recenzavo
ANDRIUS BIELSKIS
Mykolo Romerio universitetas

VYTAUTAS RUBAVIČIUS
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.

Draudžiama šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Alvydas Jokubaitis, 2019
© „Tyto alba“, 2019

ISBN 978-609-466-375-8

Turinys

Įvadas	7
Asmens paslaptis	18
Žmogus netelpa visuomenėje	42
Pagrindžio žmogus	63
Vidinio žmogaus užmarštis	73
Asmens pakeitimas individu.....	93
Išminties pašalinimas	109
Demokratijos baimė.....	130
Neįveikiamas idiotizmas	143
<i>Literatūros sąrašas</i>	<i>181</i>
<i>Rodyklė.....</i>	<i>189</i>

Įvadas

*Jokia kita religija, išskyrus mūsų, nemokė,
kad žmogus gimsta nuodėmingas.
Jokia filosofijos srovė to nesakė. Todėl nė viena nenurodė tiesos.*

BLAISE PASCAL¹

Šiais mokslo ir technikos suklestėjimo laikais kaip niekada didelis sutrikimas dėl žmogaus. Viskas pasidarė problemiška. Moterys nežino, kodėl jos moterys, vyrai nedrįsta kalbėti apie vyriškumą, europiečiai susiduria su europietiškojo tapatumo problemomis, o tautos nebesupranta, kodėl jos yra tautos. Visi šie neaiškumai iš Vakarų persikėlė į Vidurio Europą, kur įgavo specifinį atspalvį. Sovietinius humanitarinius ir socialinius mokslus pakeitė posovietinis mokslas, tačiau išliko abejingumas asmeniui. Pakito tyrimo metodai, tačiau dėmesys visuomenei ir toliau yra daug didesnis už dėmesį asmenybei. Piliečiai gyvena naujoje santvarkoje, skaito naujas knygas ir klauso anksčiau draustos muzikos, tačiau toliau laikosi senojo tikėjimo visuomene. Sukurtas naujas politinis režimas, tačiau nedingo įprotis permainas sieti su visuomenės reformomis, o ne su asmeniu. Apie jį kalbama politinės retorikos

¹ Blaise Pascal, *Mintys*, vertė Anicetas Tamošaitis, Vilnius: Aidai, 1997.

lygmeniu, tačiau jis yra aptariamas tik remiantis formaliu teisės principu. Nors svarbiausius sprendimus daro jis pats, sukurtas jo visiškos priklausomybės nuo visuomenės įspūdis. Apie asmens dvasinį gyvenimą šiandien kalba tik jis pats, dvasininkai, menininkai ir *People* stiliaus žurnalų straipsnių autoriai. Neliko politinių institucijų, turinčių teisę kalbėti apie asmens atsinaujinimą.

Kelis pokomunistinius dešimtmečius bandoma įtikinti, kad naujas žmogus turi atsirasti kaip naujos visuomenės padarinys. Nebėra komunistinio laikotarpio persekiojimo, leidžiama laisvai išpažinti religiją, panaikinta vienos partijos diktatūra, sugriauta geležinė uždanga ir pasiekta daugybė kitų reikšmingų permainų, tačiau žmonės ir toliau vienas kitą moraliai žemina, užgaulioja ir žlugdo. Po vis labiau vulgarėjančiu išoriniu etiketu rasime pyktį, melą, apkalbas, aroganciją ir neapykantą. Ir nepaisant naujų pokomunistinio išsilaisvinimo institucijų pastangų toliau tebesireiškia sena žmogaus prigimtis. Kiekvieną dieną pokomunistinis žmogus rodo savo moralinį menkumą. Tačiau į tai jau nekreipiam dėmesio. Manoma, kad asmens moralinį menkumą anksčiau ar vėliau ištaisys gerai sutvarkytos institucijos. Tai galima apibūdinti kaip prarastą rimtą požiūrį į žmogų. Jis suvokiamas kaip moralinis kvailys. Prarastas rimtas požiūris į žmogų skatina nykti rimtą požiūrį į politiką. Prezidentai, parlamentariai ir vyriausybių nariai praranda moralinį autoritetą, tačiau visa tai suvokiama kaip savaime suprantamas dalykas. Manoma, kad svarbiausias tikslas yra gerai veikiantis politinis mechanizmas. Tai reiškia, kad savaime veikiančiai politinei santvarkai nereikia asmens. Politinis gyvenimas funkcionuoja be stipresnio ryšio su asmens dvasiniu gyvenimu. Manoma, jog tai būtinas laisvę laiduojančios visuomenės gyvenimo dėmuo. Laisvos visuomenės politinis mechanizmas

turi veikti be dėmesio piliečių moraliniams, religiniams ir filosofiniams įsitikinimams.

Rusų rašytojas Fiodoras Dostojevskis daug kam atrodo atskleidžiantis tamsiąją žmogaus prigimtį pusę. Tai nepagrįstas požiūris. Šio rašytojo kūryboje galima rasti daug įspūdingų tikėjimo žmogumi puslapių. Ši knyga pagrįsta Dostojevskio *Užrašų iš pogrindžio* pagrindinio veikėjo, vadinamo pogrindžio žmogumi, samprotavimais. Šis literatūrinis herojus kaip retas dabarties filosofas išplečia politinį žmogaus supratimą. Prabėgę pusantro šimto metų nesumažino Dostojevskio personažo aktualumo. Norint suprasti pokomunistinio Vidurio ir Rytų Europos regiono politinį gyvenimą sunku rasti geresnį pagalbininką. Dostojevskio herojus daug geriau padeda suprasti politiką negu šiuo metu vyraujančios politinės filosofijos mokyklos. Tris pokomunistinius dešimtmečius bėgama nuo žmogaus prigimtį klausimo. Manoma, kad žmogus yra visuomenės kūrinys. Šiuo požiūriu tarp komunistinio ir pokomunistinio laikotarpių nėra didesnio skirtumo. Šiandien, kaip ir sovietmečiu, gyvenama naujo žmogaus laukimu. Dostojevskis netikėjo optimistiniais naujos visuomenės pažadais ir atmetė bandymus santvarkos viziją kelti aukščiau už asmenį. Dabartiniai socialiniai ir humanitariniai mokslai negali padaryti nieko panašaus, nes turi propaguoti optimizmą. Menininkai bijo bet kokios rimtesnės moralinės diskusijos apie žmogaus prigimtį. Kartais jie būna optimistai, kartais pesimistai, o dažniausiai tik nori padaryti įspūdį publikai.

Sovietinio žmogaus virtimas liberalios demokratijos žmogumi nepakeitė sovietinio žmogaus priklausomybės nuo visuomenės įspūdžio. Sovietiniai marksistai sakydavo, kad žmogus yra socialinių santykių visuma. Posovietiniu laikotarpiu toliau puoselėjamos naujo žmogaus ir naujos visuomenės viltys. Tikima, kad politinė

santvarka gali išspręsti visas žmogaus problemas. Manoma, kad geras žmogus atsiranda tik dėl geros santvarkos. Politinio gyvenimo retorika pagrįsta kovos už žmogaus teises šūkiais, tačiau užmiršamas tas, kurį krikščionys vadina vidiniu žmogumi. Sukurta daug humanitarinių ir socialinių mokslų, tačiau jų atstovai domisi ne asmeniu, o jo determinantais. Vidinis žmogus išstumtas už politinio mąstymo ribų. Politikai daug kalba apie rūpinimąsi asmeniu, tačiau iš tikrųjų rūpinamasi tik jo determinantais. Apie vidinį žmogų galima išgirsti rečiau negu apie bendrąją vidaus produktą ir prekybą naujomis prekėmis. Tai ne atsitiktinumas. Modernių socialinių mokslų atstovai ir politikai pastaruosius amžius pamažu vis labiau atprato kalbėti apie vidinį žmogų ir labiausiai rūpinosi jo išoriniais determinantais. Galima sakyti, kad jie žmogų išstūmė į pogrindį, kaip apie tai rašė Dostojevskis. Piliečiai žino, kad pradėję kalbėti apie žmogaus gyvenimo prasmę išgirs, jog tai asmeninis reikalas. Prieš jų akis politinėmis priemonėmis formuojamas naujas žmogus, tačiau klausimas, kokia to prasmė, paverstas asmeniniu reikalu. Tai vienas didžiausių dabarties paradoksų. Visuomenė propaguoja individualizmą, tačiau dar niekas nesutiko pačios visuomenės, kuri kaip mistinis kūnas veikia virš piliečių galvų. Visuomenė nepaliaudama kovoja su buržuazinėmis ar komunistinėmis atgyvenomis, tačiau niekas nematė jos pačios. Gali būti, kad vienas didžiausių dabarties prietarų yra noras žmogų įsprausti į visuomenės apdarą.

Sovietiniai komunistai žadėjo sukurti naują žmogų ir visuomenę, ir tuo daug kas netikėjo. Dabartiniai politiniai reformatoriai kuria naują žmogų ir visuomenę. Šiuo požiūriu pokomunistinis laikotarpis nereiškia revoliucijos. Dabar kuriamas tik naujesnis žmogus ir visuomenė. Pokomunistinis žmogus gali būti apibū-

dintas kaip tris kartus išsilaisvinti turinti būtybė. Pirma, jis turi išsilaisvinti iš sovietinės patirties. Antra, jis turi išsilaisvinti iš iki-sovietinės patirties – buržuazinio požiūrio į šeimą, religiją, lytį ir panašiai. Trečia, jis turi į savo dabartinį išsilaisvinimą žiūrėti kaip į didelio neužbaigto išsilaisvinimo proceso dalį. Kitais žodžiais, jis turi mąstyti apie būsimą išsilaisvinimą iš išsilaisvinimo. Socialinių mokslų atstovai sugalvoja daug laisvą visuomenę apibūdinančių kriterijų. Tačiau jie neužduoda klausimo, kurį uždavė Michailo Bulgakovo romano herojus. Žiūrėdamas į sovietinius piliečius, šis velnią simbolizuojantis veikėjas klausė:

Miestiečiai smarkiai pasikeitė iš išorės, beje, kaip ir pats miestas.
<...> Bet mane, žinoma, domina ne tiek autobusai, telefonai <...>, o daug svarbesnis klausimas: ar pasikeitė šių miestiečių vidus?¹

Šis Volandu vadinamas ir šėtoną simbolizuojantis veikėjas suformulavo svarbų klausimą. Jis gina įsitikinimą, kad yra kažkoks nesikeičiantis vidinis žmogus. Tai įvadas į didelę filosofinę diskusiją. Šiais visuotinio tikėjimo mokslu laikais sunku suprasti Bulgakovo užuominą apie vidinį žmogų. Tarytum tai nujausdamas, Volandas trumpai paaiškina žmogaus ir visuomenės santykį:

<...> žmonės kaip žmonės. Mėgsta pinigus, tačiau taip visada buvo... Žmonija mėgsta pinigus, nesvarbu, iš ko jie padaryti – iš odos, iš popieriaus, iš aukso ar bronzos. Na lengvabūdžiai... ką darysi... ir gailėstingumas retsykais pasibeldžia į jų širdis... paprasti žmonės... Po teisybei, panašūs į ankstesnius... tik butų problema juos sugadino...²

¹ Michail Bulgakov, *Meistras ir Margarita*, vertė Algimantas Mikuta, Vilnius: Vaga, 1985, p. 113.

² *Ibid.*, p. 117.

Šis Bulgakovo romano herojaus samprotavimas rodo, kad jis suvokia kultūrinių permainų reikšmę, nes „butų problema“ yra istorinis dalykas. Tačiau kartu jis mano, kad naujas žmogus yra panašus į ankstesnių laikų žmones. Šį samprotavimą priartinus prie dabarties realijų, galima sakyti, kad komunizmas, postkomunizmas ir postpostkomunizmas nekeičia žmogaus prigimties. Apie tai dabar nemėgstama kalbėti, nes daug kam atrodo, jog tai žemina liberaliąją demokratiją ir tikėjimą mokslo pažanga. Bulgakovo *Meistro ir Margaritos* herojus užduoda svarbų klausimą. Norint rasti atsakymą, reikia išsivaduoti iš pokomunistinių prietarų. Kai kalbama apie žmogaus prigimtį, ji suprantama biologiškai, psichologiškai arba sociologiškai. Klausimai, rūpintys moralinę žmogaus prigimtį, suvokiami kaip atsakyti. Net kvailiausias individo žodis reiškia atsakymą.

Lietuviai ir kitos iš komunizmo išsivadavusios Vidurio bei Rytų Europos tautos šiandien dūsta nuo žmogiškojo silpnumo, kvailumo ir menkumo. Tačiau humanitarinių ir socialinių mokslų atstovai apie tai nekalba. Bulgakovui užteko drąsos ir meninės vaizduotės į velnio Stalino valdomą Sovietų Sąjungą atvesti tikrą velnią. Pokomunistinio laikotarpio menininkams trūksta panašios perspektyvos. Nyksta iš prigimties silpno ir pavoingo žmogaus suvokimas. Pokomunistiniam laikotarpiui reikia Bulgakovą ir Dostojevskį skaitančių politikos mokslininkų. Kiekviename visuomenės kampelyje pokomunistinis žmogus kasdien kuria neapykanta, pykčiu ir kvailumu grindžiamus santykius. Bulgakovo Volandas neturi pagrindo jaustis praradęs kažką svarbaus iš to, kas jam priklausė sovietmečiu. Dar platesnę perspektyvą atveria Dostojevskis. Šis rašytojas padeda į postkomunizmą pažvelgti kiliau. Pokomunistinė visuomenė turi daug pranašumų, palyginti

su komunistine, tačiau nėra pagrindo manyti, kad praėjo Dostojevskio skaudžių žodžių apie žmogaus prigimtį laikai. Jų tik nenorima girdėti. Kuo labiau pokomunistinių visuomenių piliečiai į save pradeda žiūrėti iš pačių susikurtos perspektyvos, tuo grėsmingesni darosi jų silpnumas, kvailumas ir bukumas. Vien todėl verta iš naujo skaityti Dostojevskį. Jis apie postkomunizmą pasako daugiau negu politikos filosofai. Tai būdinga didiems filosofams ir rašytojams – jie padeda suprasti tai, ko patys nematė savo akimis.

Nors komunistinis režimas baigėsi, tarp nepakitusių dalykų reikia nurodyti tikėjimą mokslu. Tiek komunistinis, tiek pokomunistinis režimas vienodai tiki mokslo pažanga, įskaitant politikos mokslą. Abiejų santvarkų žmonėms viskas turi būti pagrįsta mokslu, kuris suvokiamas kaip išskirtinis autoritetas. Scientizmas yra viena iš daugelio permainas atlaikiusių ideologijų. Tai nėra nekal tas tikėjimas, jis formuoja požiūrį į žmogų ir visuomenę. Modernusis mokslas reikalauja atsisakyti antropomorfiško, t. y. sužmoginto, požiūrio. Pasaulis prieš mokslininkus turi stovėti kaip objektyvių faktų rinkinys, be žmogiškųjų norų ir troškimų. Tai nesuderinama su asmens savivoka. Asmuo savęs nesuvokia pagal mokslinio atsiribojimo nuo žmogaus standartus. Būti asmeniu visada reiškia būti kažkuo daugiau negu vadinamieji empiriniai faktai. Asmuo pats sau yra realus kitaip, negu jį supančiai aplinkai priskiriami objektai, įskaitant kitus žmones. Tas, kuris save suvokia kaip patiriantį subjektą, skiriasi nuo kitų patyrimo objektų. Apie tai nenorima kalbėti, nes šio paslaptingo subjekto neįmanoma pritaikyti politikai. Jo neįmanoma paversti sociologinių tyrinėjimų, statistinių skaičiavimų ir politinių manipuliacijų objektu. Pirmiesiems krikščionims atrodė, kad vidinis žmogus anksčiau ar vėliau turi nugalėti jo kūne veikiančią išorinę žmogų. Dabar atvirkščiai.

Vadinamasis empirinis socialinis mokslas pagrįstas keturiomis pagrindinėmis prielaidomis. Pirma, pažinimo subjektas suvokiamas kaip tuščias popieriaus lapas, kuriame rašo patyrimas. Antra, pripažįstami tik empiriniam stebėjimui prieinami teiginiai, tarp kurių nėra asmens. Trečia, mokslas privalo kalbėti apie patyrimo dėsningumus, o ne subjektyvius išgyvenimus. Ketvirta, fakto teiginiai turi būti atskirti nuo žmogui svarbių vertinimų, tikslų ir troškimų. Šios keturios prielaidos sudaro mokslinį mąstymą pažinimo etalonu pripažįstančios pozityvizmo filosofijos kanoną. Dažniausiai nepastebima dar viena svarbi prielaida, be kurios neišsivaizduojami modernieji žmogaus ir visuomenės mokslai. Ši prielaida užmirštama, nes yra per daug akivaizdi. Modernieji žmogaus ir visuomenės mokslai grindžiami įsitikinimu, kad žmogus yra iš visuomenės. Jo mintys suvokiamos kaip socialiniai reiškiniai. Be šio įsitikinimo neišsivaizduojama dabartinė sociologija ir kiti žmogaus bei visuomenės mokslai. Šios knygos tikslas – ginčyti šio įsitikinimo pagrįstumą. Mintis apie grynai socialinę žmogaus prigimtį yra ne tik savaime akivaizdus mokslinio pažinimo principas, bet ir formuoja netikusią žmogaus bei visuomenės sampratą. Politikos lygmeniu šis principas prisideda prie to, ką galima apibūdinti kaip politinį idiotizmą. Viena ranka lengvindamas žmonių gyvenimą, kita ranka modernusis mokslas gausina kvailybes. Tai paradoksalus teiginys, galintis papiktinti nemažai mokslininkų. Tačiau pyktis neturėtų būti per didelis, nes apie žmogaus kvailumą jau parašyta ne viena knyga. Verta prisiminti Ekleziastą: „Jo burnos žodžių pradžia yra paikybė, o jo kalbėjimo pabaiga yra beprotybė“ (Koh 10, 13).

Modernusis mokslas skatina į viską žiūrėti iš nešališko stebėtojo perspektyvos. Už moderniojo mokslo akiračio atsiduria svar-

biausia asmens dalis – nematomas ir viską ant savo pečių nešantis stebėtojas. Nors ne visas politikos mokslas yra pozityvistinis (labiausiai išsiskiria fenomenologija, hermeneutika ir kritinė teorija), visoms jo formoms būdinga prielaida, kad žmogus tapatus visuomenei. Susidūrus su šia prielaida, galimos dvi reakcijos. Pripažinti, kad žmogus be išlygų yra socialinė būtybė, prie to priduriant, kad jis dar ir gamtinė būtybė. Arba galima bandyti įrodyti, kad moderniojo socialinio mokslo šalininkai klaidingai supranta, kas yra asmuo. Asmuo nėra vien empirinio stebėjimo objektas, kaip to reikalauja mokslinis pažinimas. Tam tikra asmens dalis visada lieka už visuomenės. Šis požiūris šiandien yra išstumtas į politinės minties pakraštį. Modernusis mokslas ne tik aiškina ryšius tarp daiktų, bet ir nutolina nuo savęs asmenį. Šis mokslas gali pasakyti, ką daro septynių mėnesių ar devynerių metų vaikas, seni žmonės arba šalies rinkėjai, tačiau pats yra panašus į vaiką, kuris apie save kalba ne pirmuoju, o trečiuoju asmeniu.

Tikrai negalima į vieną gretą statyti komunistinio ir pokomunistinio politinio režimo. Gyvenimas po komunizmo piliečiams patinka daug labiau. Nerimą kelia tik vienas panašumas – po „mokslinio komunizmo“ ir „mokslinio ateizmo“ toliau tikima, kad geriausias žmogaus pažinimas yra mokslinis. Nesinori atmesti arba menkinti moderniojo mokslo. Tačiau, kaip sakė Immanuelis Kantas – jam reikia nubrėžti ribas, kad būtų atvertas kelias tikėjimui. Kadangi asmuo nėra vien empirinio stebėjimo objektas, norintis būti empirinis socialinis mokslas nemato kažko svarbaus, be ko neįsivaizduojamas žmogus. Vadinamasis „vidinis žmogus“ netelpa moksle, nes šis nemato asmens santykio su savimi. Visiškai įmanoma, kad moralinės pokomunistinio režimo deformacijos gydomos jas sukeliančiais vaistais. Dostojevskio veikėjo žodžiais,

žmogus yra kvailas. Ir tai nėra nepagrįstas ir visiškai kvailas teiginys. Jį galima suprasti kaip vieną iš hipotezių. Po komunistinių ir pokomunistinių revoliucijų vėta iš naujo susimąstyti apie žmogaus kvailumą. Tik tai supratęs galima suprasti politiką. Filosofijos požiūriu postkomunizmas nėra įdomus reiškiny, jeigu neklausama apie politikos prigimtį. Praktinis komunizmas reiškia nusikaltimus žmogiškumui, tačiau jo pabaiga nereikšia išsivadavimo iš žmogiškojo kvailumo. Pokomunistinis žmogus išsivadavo iš komunizmo, o ne iš kvailumo. Apie tai nereikėtų kalbėti, jeigu ne beveik visuotinis atsisakymas apmąstyti politinį idiotizmą. Piliiečiai kasdien sako „kvailystė“ ir „idiotizmas“, tačiau nenori apmąstyti šio politinio reiškinio.

Žmogus yra sudėtingesnis politinis gyvūnas, negu manė Aristotelis. Jis negali be politikos, tačiau kartu nepasiduoda be išlygų tapatinamas su ja. Moderniaisiais laikais dėl gamtos mokslų metodologijos įsigalėjimo iš politinio mąstymo buvo išstumtas krikščioniškos kilmės vidinis žmogus. Jį pakeitė individas. Tai turi padarinių politikos racionalumo sampratai. Krikščionys yra jautresni žmogaus išminties ir kvailumo temai. „Nelaikykite savęs išmintingais“, – ragina apaštalas Paulius (Rom 12, 16). Modernieji politikos teoretikai iš filosofinių diskusijų šalina politinio idiotizmo temą. Šios temos sugrąžinimas priklauso nuo požiūrio į asmenį ir jo santykį su visuomene. Politinio idiotizmo refleksija leidžia naujai pažvelgti į žmogaus, kaip politinio gyvūno, prigimtį. Politinio idiotizmo suvokimas verčia atsargiai žiūrėti į politinius eksperimentus, nesvarbu, kokią pavidalą jie įgautų. Net patraukliausių projektų akivaizdoje būtina neužmiršti, kad žmogus pažeidžiamas. Žmogus visas nepriklauso visuomenei. Tai supratęs galima paaiškinti politiką. Šiandien mėgstama kalbėti apie

fake news žurnalistiką ir *post-truth society*. Sunku įsivaizduoti, kad save be tiesos suvokiančių žmonių visuomenė būtų išmintinga, o ne paliesta kvailumo. Atsidūrę tikrovėje be tiesos, atsiduriame žmogiško idiotizmo valdomoje tikrovėje be tikrovės. Nesutariama ne tik dėl atskirų faktų interpretavimo, bet ir dėl išminties bei kvailumo perskyros. Galima sakyti, kad taip buvo visada, tačiau tada neaišku, kas yra taip garbinama pažanga.

Dėkoju Andriui Bielskiui, Vytautui Rubavičiui, Linui ir Šarūnui.

Asmens paslaptis

1

Asmuo žmogaus ir visuomenės mokslams yra neįveikiama paslaptis. Immanuelis Kantas asmenį pavadino noumenu, o ne fenomenu, norėdamas pasakyti, kad jis nėra tik vienas iš daugelio mokslo tyrinėjamų objektų. Žmogus vienu metu stebi pats save ir yra stebėjimo objektas. Jis jaučiasi atsakingas ne tik už tai, kas vyksta jo sieloje, bet ir už tai, kas vyksta kūne. Religinio ir filosofinio mąstymo istorija rodo, kad asmuo savyje randa aukštesnę dalį – vadinamą protu ir Dievu. Platono ir jo mokinių įsitikinimu, protas yra aukštesnis gebėjimas, turintis valdyti žemesnę asmens dalį, priklausančią troškimams ir geiduliams. Sugebėjimas peržengti kūną reiškia sugebėjimą nepaklusti gamtai. Gamtos pasaulis nepažįsta asmens. Asmuo nėra tik kūnas, jis gali suvokti save. Pripažinus tik gamtą, neįmanoma kalbėti apie asmenį. Jis yra daugiau negu subjektas:

Asmuo esmingai skiriasi nuo subjekto, nes subjektas yra tik asmenybės galimybė, nes kiekviena gyva būtybė apskritai yra subjektas. Vadinasi, asmuo yra subjektas, dėl kurio yra šis subjektyvumas, nes

kaip asmuo aš esu visiškai sau: jis yra laisvės atskirybė grynoje būtyje sau¹.

Didelių problemų mokslininkams kyla su nuo asmens neatskiriamu tikslingu veikimu. Žmogus gali rinktis gyvenimo tikslus ir klausti apie gyvenimo prasmę. Tai vienas iš labiausiai stebinančių dalykų. Asmuo gali klausti apie vienu empiriniu žvilgsniu neaprepiamo žmogaus gyvenimo prasmę. Prasmės klausimai netinka gamtininkų požiūriui į žmogų, nes klausiama apie gamtą peržengiančius dalykus. Suvokdamas save, asmuo savo vaizdiniais ir mintimis peržengia gamtą ir visuomenę, religinio mąstymo tradicijų požiūriu, tai yra pats tikriausias stebuklas. Asmuo labiau paiso viduje randamų moralinių imperatyvų, o ne gamtinių ir socialinių elgesio determinantų. Ką jau kalbėti apie tik viduje sutinkamą Dievą. Nei vidinis žmogus, nei Dievas nėra iš gamtos ir sunku įrodyti, kad jie gali būti iš visuomenės. Martino Buberio žodžiais: „Patiriantysis nedalyvauja pasaulyje. Juk patyrimas yra „jame“, o ne *tarp* jo ir pasaulio.“² Visuomenė leidžiasi patiriama, tačiau jai nerūpi patiriančiojo patyrimas. Modernusis žmogus vis sunkiau randa kelią į Dievą, nes vis labiau vengia mokslui netinkančio vidaus. Tarp šių dalykų yra tiesioginis ryšys. Tikintieji Dievą gali rasti ir sutikti tik vidiniame pasaulyje. Krikščioniui asmuo yra kažkur tarp Dievo ir pasaulio. Visiškai su Dievu ir pasauliu susitapatinęs žmogus nustoja būti asmeniu.

Keldamas tikslus ir kalbėdamas apie moralę, asmuo nesiелgia

¹ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Teisės filosofijos apmatai*, vertė Loreta Anilionytė, Vilnius: Mintis, 2000, p. 98.

² Martin Buber, *Dialogo principas I. Aš ir Tu*, vertė Tomas Sodeika, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, p. 72.

vien kaip gyvūnas, jis suvokia esąs kažkas daugiau. Jeigu viskas būtų tik gamta, reikėtų atmesti samprotavimus apie asmenį. Žmogus, kaip moralės subjektas, nėra vien gamta. Jis savo veiksmų prasmę gali rasti nepriklausomai nuo išorinės determinacijos. Bent jau tada, kai apie jį kalbama kaip apie moralės subjektą. Daugybei žmonių Dievas yra natūralus gyvenimo tikslas, tačiau visai kita žodžio „natūralus“ prasme, negu tai supranta gamtos mokslų atstovai. Žmonės natūraliai, be kokio nors išorinių aplinkybių spaudimo, gali sakyti esą kažkas daugiau negu gamta. Jie gali girdėti sąžinės ir Dievo balsą. Asmens neįmanoma suprasti be nepriklausomybės nuo gamtos ir visuomenės. Jis veikia ne tik dėl išorinių priežasčių, bet ir iš savęs, laisvai determinuodamas savo veiksmus. To neįmanoma paaiškinti moksliskai, tačiau be šios prielaidos dingsta samprotavimų apie asmenį prasmė. Gamta yra akivaizdus asmens nebuvimo įrodymas. Tai geriausiai rodo gyvūnai, turintys vidinį gyvenimą, tačiau nevadinami asmenimis. Jie negeba suprasti savęs kaip nuo išorinių aplinkybių nepriklausomo veikėjo. Gyvūnus galima vadinti individais, nes jie yra atskiri biologinės rūšies vienetai, tačiau jiems neįmanoma priskirti gebėjimo būti asmeniu, kuris būdingas tik žmonėms. Gyvūnų individualumą apibrėžia biologinės savybės. Jie neturi už savo veiksmus atsakyti galinčio vidinio „aš“. Tai reiškia, kad jie nepažįsta ne tik moralės, bet ir religijos. Gyvūnai nesupranta, kad už jslėmis suvokiamo pasaulio gali būti koks nors jį peržengiantis moralinių intencijų pasaulis. Žmonės suvokia net savęs suvokimą, kuris nepaprastai išplečia nuo gamtos nepriklausančių intencijų pasaulį. Tačiau tai nėra vienintelis išskirtinis žmogaus bruožas. Žmogus ne tik aiškiai suvokia vidaus ir išorės skirtumą, bet ir gali kalbėti apie savo asmens nepriklausomybę nuo visuomenės ir gamtos.

ALVYDAS JOKUBAITIS – filosofas, politikos mokslininkas, vienas ryškiausių politinės minties ir pilietinės pozicijos skleidėjų, VU TSPMI Politinės filosofijos ir idėjų istorijos katedros vedėjas, aštuonių knygų autorius.

Knygoje „Politinis idiotas“ A. Jokubaitis analizuoja dabartinę Lietuvos visuomenę ir tai, kaip joje jaučiasi atskiras asmuo, vadinamasis „vidinis žmogus“. Remdamasis Fiodoru Dostojevskiu, autorius apmąsto žmogaus silpnumą, kvailumą bei pavojingumą praėjus komunistinėms revoliucijoms ir pokomunistinėms pertvarkoms. Pokomunistinis žmogus išsivadavo iš komunizmo, bet ne iš kvailumo, teigia filosofas. Apie tai reikia mąstyti, tačiau dabartinę visuomenę tai daryti atsisako.

Autorius kalba apie politinį idiotizmą kaip apie visuotinę tendenciją filosofiniais, politiniais, religiniais ir kultūriniais aspektais. „Politinis idiotas“ – aštri, nepatogi, intelektualinė knyga, savotiškas negailestingas pokomunistinės Lietuvos visuomenės ir ją sudarančių individų – politinių idiotų – veidrodis.

Lietuvos piliečiai bando suprasti politiką nemąstydami apie žmogaus prigimtį. Tris dešimtmečius po komunizmo brukamas naivus ir primityvus žmogaus supratimas. Kaip įmanoma sukurti gerą visuomenę be gero žmogaus? Neatsakius į šį klausimą, gausinamas idiotizmas.

Prof. dr. Alvydas Jokubaitis

Pirkite internetu
www.tytoalba.lt